

мова 5–9 класи (5 клас) // Українська мова і література в школі. – 2017. – № 4. – С. 10-29.

4. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Українська мова 5–9 класи (6 клас) // Українська мова і література в школі. – 2017. – № 5. – С. 7–35.

5. Скуратівський Л. В. Пізнавальні завдання з української мови : Посіб. для вчителів. – К. : Рад. шк., 1987. – 144 с.

Єрмоленко С.І., Шевчик Г.С.
Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ ФОНЕТИКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Актуальність дослідження полягає у тому, що ми пропонуємо вивчати фонетику в загальноосвітніх навчальних закладах на основі текстів, в яких, окрім фонетичного розбору слів, пропонувати орфографічний та орфоепічний аналіз слів.

Мета дослідження полягає у тому, щоб дати учням 5–6 класів загальне уявлення про фонетичну систему сучасної української мови разом із прикладними науками – орфографією та орфоепією.

Відповідно до мети поставлено такі **завдання**:

- 1) визначити завдання фонетики на сучасному етапі;
- 2) проаналізувати сучасні програми «Українська мова» для 5–6 класів;
- 3) визначити специфіку викладання фонетики, орфографії та орфоепії;

4) узагальнити дібраний матеріал до комплексного навчання фонетики в 5–6 класах.

Досліджували цю проблему Л. В. Скуратівський, І. П. Ющук та інші вчені-мовознавці.

Мова – надзвичайно складне і водночас логічно й доцільно впорядковане індивідуально-суспільне явище. Мова як людський феномен існує в двох нерозривно пов'язаних між собою психічних процесах: як набір мовних засобів, що зберігаються в пам'яті, і як мовлення, що проявляється в творенні речень і тексту.

Мовні засоби – це строго організована ієрархічна структура одиниць спілкування, де все існує в певних системах (система фонем, система морфем, система синтаксичних конструкцій) і реалізується за висхідною ієрархічною залежністю. Така послідовність мовних рівнів забезпечує економне й точне кодування інформації в процесі мовлення.

Мова як функціональна структура складається з трьох основних компонентів: фонетики, яка репрезентує матеріальну оболонку мови; лексики, за допомогою якої ми членуємо світ на дискретні частини й присвоюємо їм умовні назви-коди; граматики, яка виражає зв'язки між виділеними нами дискретними частинами дійсності та деякі найзагальніші властивості буття.

Завдання шкільного курсу рідної мови – ці стрункі логічні утворення й схеми, які тисячоліттями вироблялися в головах наших предків, свідомо перекласти в голови сучасних дітей, щоб вони чітко орієнтувалися в них і використовували мову як найважливіший і незмінний інструмент пізнання світу й реалізації власних творчих можливостей.

У початкових класах діти з цими властивостями мови знайомляться поки що фрагментарно. Учні ще не сприймають і не можуть сприймати мову як строго організовану цілісну систему. Систематичний курс вивчення рідної мови починається щойно з 5-го класу, коли в дітей уже з'являється здатність осмислювати явища в їхньому взаємозв'язку, помічати певні закономірності.

Лінгвістичні теми в 5-му класі в розумінні пропедевтики логічно розглядати, починаючи з найскладнішого і найочевиднішого мовного утворення і кінчаючи найелементарнішим складником: текст – потім речення – потім словосполучення – далі члени речення – слово (лексика) – після цього морфеми (будова слова) і нарешті фонетика (і правопис). Саме така ієрархічна організація виражальних засобів мови – від тексту до фонем – і забезпечує економне й точне вираження змісту. І це мусять збагнути учні, інакше вони не зрозуміють суті мови як інструменту мислення й спілкування. І. Ющук [4] вважає, що чинна програма для 5–6 класів загальноосвітніх навчальних закладів [1, 2] пропонує розглядати фонетичні теми хаотично: текст – словосполучення – члени речення – фонетика й правопис – лексика – морфеми (будова слова) – знову фонетика й правопис.

Опрацьовувати цей основний компонент мови в 5-му класі пропонується в такому порядку: класифікація приголосних – потім звуки і букви – після цього правопис ненаголошених голосних – далі вимова й правопис приголосних – чергування *у – в, і – й* – буквосполучення *ьо, йо* – вживання м'якого знака й апострофа – написання іншомовних слів – лексика і будова слова перериває фонетику – і знову чергування голосних – чергування приголосних. Вивчення змін приголосних під час творення слів (чергування *–ськ–* та *–цьк–* із *–шч–* та *–чч–*, злиття *г, з, ж; к, ц, ч; х, с, ш* із звуком *с* (в суфіксах *–ськ(ий)* та *–ств(о)* і перехід звукосполучення *–чн–* в *–шн–*) має розглядатися в 6-му класі. Тобто фонетичні, а отже, й правописні явища подаються поза всякою системою, як щось випадкове.

Українська мова – це феноменальний витвір народу. У результаті цього в основу її методики першим покладено принцип народності – репрезентації української мови як геніального творення розуму, серця, почуттів, усіх сфер багатогранної діяльності українців, берегині сім'ї, роду й українського народу. Виконуючи цей принцип, треба прищеплювати учням любов до народного слова через широке використання всіх видів і жанрів українського

фольклору, Біблії, творів красного письменства, прилучення до збирання скарбів народної мудрості.

Принцип природовідповідності зважає на багатогранну природу дитини, природу мови в її фонетичному, лексико-змістовому, синтаксичному, стилістичному, інтонаційному розмаїтті, а також широких соціальних, економічних, політичних, науково-технічних, культурологічних, духовних та інших суспільних винаходах. Не менш важливе й довкілля, вміння спостерігати й передавати засобами рідної мови мальовничу красу й велич України.

Л. Скуратівський окреслив основні завдання сучасних учителів-словесників: “Прищепити учням інтерес до духовних цінностей українського народу як цінностей своїх предметів і забезпечити переростання його в особисту відповідальність перед рідним народом та світовою спільнотою за збереження й подальший розвиток української мови і національної культури; забезпечити розвиток пізнавального інтересу до уроків української мови і трансформацію його у пізнавальну потребу в лінгвістичних знаннях, потребу в спілкуванні мовою свого народу ” [3, с. 2].

У програмі “Українська мова ” для 5 класу [1] з темою “Будова слова. Орфографія ” (9 год. + 1 год на повторення) пропонуються така підтема з орфографії: написання префіксів *пре-*, *при-*, *прі-*.

Далі в програмі “Українська мова ” для 5 класу 30 год. + 2 надається на тему “Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія ”.

У 6 класі загальноосвітніх навчальних закладів пропонується програма “Українська мова ” [2], де поряд з наступними розділами мови (словотвір, морфологія) пропонуються теми з орфографії.

Фонетика української мови – це надзвичайно струнка й раціонально побудована система, у якій діють чіткі внутрішні закони. Кожен звук у ній має свою точно визначену за чотирма ознаками нішу: за участю тону і шуму, за місцем перепони, за способом подолання перепони і за палаталізацією. За комплексного підходу звуки краще розподілити у такому порядку:

Розпочинаючи вивчення фонетики й правопису, діти повинні передусім міцно засвоїти відмінність між буквами й звуками та встановити відповідності між ними, щоб надалі не сплутувати їх. Після цього можна розглядати особливості голосних звуків та явища, пов'язані з ними. До речі, говорити учням, наприклад, про складоподіл до того, як вони засвоять поділ приголосних на сонорні, дзвінкі й глухі, – це марна, безпредметна розмова.

Чергування *у – в, і – й*, як і випадки вставлення та викидання голосних, має вивчатись у зв'язку з поняттям милозвучності української мови, а не випадкове, нічим не зумовлене, позасистемне фонетичне явище.

На уроках фонетики мають переважати усні вправи, і виконання будь-якої з них супроводиться роботою з орфоєпії. У мовознавстві два вимовні стилі – книжний і розмовний. Книжний стиль характеризується додержанням орфоєпічних норм, чіткою артикуляцією звуків і складів, нормативним наголошенням, паузами між словами, адекватним інтонуванням. На формування навичок саме такого стилю мовлення слід спрямовувати учнів 5–6 класів під час засвоєння знань із фонетики. Через добір матеріалів для вправ є можливість реалізувати культурологічний підхід до вивчення фонетики. Особливо цінними з цього погляду є прислів'я, приказки та скоромовки – жанр народної творчості, репрезентує жартівливі вислови, скомпоновані зі складних для вимови слів. Використання скоромовок урізноманітнює навчальну технологію, викликає позитивні емоції, що інтенсифікує навчання. Напр.: *наш садівник розсадивникувався; летіла лелека, заклекотіла до лелеченят; росте липа біля Пилипа*.

Як відомо, чи не найпоширенішими помилками в усному мовленні є помилки в акцентуації слів. Тому в центрі уваги під час вивчення наголосу стоїть завдання – формувати навички правильного наголошення слів. Крім поданих у підручниках, учитель має запропонувати учням 5–6 класів завдання, таблиці, звукозаписи з матеріалами, спрямованими на виправлення мовленнєвих помилок у наголошуванні, окрім того за принципом перспективності, й у формах деяких частин мови (*ка'жу, бу'ло; но'вий*,

тве'рдий). Серед вправ належне місце повинен посісти аналіз наголошування слів у художніх, зокрема відомих з уроків літератури поетичних, текстах, які переконують учнів 5–6 класів, що рівномірне поєднання наголошених і ненаголошених складів є основою ритмомелодики мовлення.

Отже, комплексний підхід до вивчення фонетики через тексти різних функціональних стилів має впроваджуватися в різних загальноосвітніх навчальних закладах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Українська мова 5–9 класи (5 клас) // Українська мова і література в школі. – 2017. – № 4. – С. 10-29.
2. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / Українська мова 5–9 класи (6 клас) // Українська мова і література в школі. – 2017. – № 5. – С. 7-35.
3. Скуратівський Л. В. Пізнавальні завдання з української мови: Посіб. для вчителів. К. : Рад. шк., 1987. –144 с.
4. Юшук І. П. Шлях до пізнання мови: про викладання рідної мови в 5 класі // Дивослово. – 2005. – № 2. – С. 2-4.

Зінченко К.В.

Пелепецька Ю.М.

Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ПОНЯТТЯ КОНЦЕПТУ ЯК УНІВЕРСАЛЬНОЇ БАГАТОВИМІРНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Когнітивна лінгвістика – один із сучасних напрямків лінгвістичного дослідження. Одним з актуальних напрямків сучасного мовознавства є